

АСПЕКТИ НА МЕДИЙНОТО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ

Катя Стоянова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Статията разглежда медийното образование и неговото значение за българската образователна система. Представят се някои аспекти в практическото прилагане на научната дисциплина „Медийна педагогика“, както и комуникационният процес, на базата на който се осъществява. Извеждат се основните цели, перспективите и предизвикателства на медийното образование в контекста на дигиталното общество, както и развитието на медийна култура. Медийното образование се очертава като важен фактор в създаването на новите форми на преподаване и комуникация във и извън рамките на образователната система през XXI век.

Ключови думи: медийна педагогика; медийна грамотност; медийно образование; дигитална грамотност

Въведение

Животът ни е своеобразна информационна картина, която ежедневно се учим да разгадаваме, прилагаме, обогатяваме и съхраняваме.

Дигитализацията на съвременния свят се ускори допълнително от пандемията *Ковид-19* и наложи въвеждането на онлайн комуникацията като естествена форма на обучение. За да се реализира успешно, съвременният човек трябва да притежава освен познания за четене и писане и редица ключови компетентности: езикови, комуникативни, личностни, математически, граждански, предприемачески, културна осведоменост, в това число и дигитална компетентност, която в своята същност се включва във всички останали. Тя се явява неделима част от медийната грамотност, която „най-често се свързва с развитието на компетенции в областта на новите технологии, включвайки умения за правилно разбиране на медиите като среда, средства и съдържание“ (Danov 2020).

В медийната комуникация участват хора от всички социални сфери и социални прослойки, с различен социален статус и професионална заетост, с различни личностни специфики (Eftimova 2014), ето защо ролята ѝ в социалния, икономическия и културния живот е съществена. Голяма част от изследователите в тази

сфера (чуждестранни: Соня Ливингстън, Дейвид Бъкингъм, Джаки Марш, Хенри Дженкинс, Ванеса Грийнууд и мн. др.) включително и в България (Божидар Ангелов, Данаил Данов, Борислав Градинаров, Маргарита Пешева, Петранка Филева, Катя Михайлова, Мария Алексиева и др.), измерват нивата на дигитална и медийна грамотност при деца, ученици, студенти и възрастни – все групи, които в България досега не са били обучавани целенасочено за придобиване на медийна грамотност. В този смисъл, дори и незадоволителните резултати биха могли да се разглеждат като положителен знак, тъй като са постигнати въпреки, а не благодарение на образователната система. Съвременните обстоятелства предоставят реални шансове тази липса да бъде запълнена със средствата на медийното образование, като фокусът да е върху изграждането на цялостна концепция и нейното прилагане в общообразователната система от предучилищна възраст до университета.

Медийна педагогика

Официалното начало на медийната педагогика в България е поставено през 1997 г. по инициатива на проф. Божидар Ангелов – тогавашния декан на Факултета по начална и предучилищна педагогика в Софийския университет. Учебни дисциплини с подобен предмет впоследствие се създават и в други висши учебни заведения¹⁾ в страната.

„Медийната педагогика е дисциплина за използване на медийните технологии като средство за оказване на педагогическо взаимодействие и влияние“ (Danov 2020). Акцентът се поставя върху обучението на студентите за работа с деца чрез средствата на медийната педагогика или чрез създаване на медийни продукти, предназначени за деца. Специално внимание се обръща на безопасната работа в интернет пространството. Насърчава се активното използване от младите хора на възможностите на глобалната мрежа, като се акцентира на уменията за критично отношение, анализ и оценка на информацията, която получават. В подкрепа на това е и приетата от Съвета на Европа още през 1989 г. специална Резолюция по медиаобразование и нови технологии²⁾, според която [м]одерните общества следва да разбират структурата, механизмите и съдържанието на медиите, а хората трябва постоянно да развиват способностите си за независимо критично възприемане и оценка на съдържанието им³⁾ (Racheva 2015).

Медийно образование

А. Федоров (2004) представя осъществяването на медийното образование в шест основни направления: 1) медийно образование за бъдещи професионалисти в областта на пресата, радиото, телевизията, киното, видеото и интернет; 2) медийно образование за бъдещи университетски преподаватели за повишаване на тяхната квалификация; 3) медийно образование за студентите и учениците като част от общообразователната система; 4) медийно образование в центрове за кул-

тура и допълнително професионално обучение; 5) дистанционно медийно образование за всички посредством пресата, телевизията, радиото, видеото, DVD и интернет; 6) самостоятелно медийно образование, което може да се осъществява през целия живот.

Според Федоров медийното образование е тясно свързано не само с педагогиката и художествените дисциплини, но и с такива клонове на хуманитарното образование като история на изкуството, филмознание, литературознание, културология, психология и др. Една от тенденциите на педагогиката на масовата и художествената комуникация, представена от Б. Ангелов, очертава всеобхватността на медийното образование по следния начин: „Разработването и реализирането на педагогиката на масовата и художествената комуникация е свързано пряко с медийната педагогика, медийното образование и с необходимостта от получаването на специфични познания, свързани с иновационните аспекти на масовата комуникация и езика при взаимодействието с децата и учениците“ (Angelov 2016).

Аспекти на медийното образование

Според Мастерман част от основните аспекти на медийното образование са изграждането на критично мислене в процеса на изследване на медийните послания, анализ на техните изразни средства, механизмите им на създаване и възприемането им от аудиторията. „Заплахата за демократичните ценности е именно в бездната, която лежи между създателите на медийни продукти, обладани от относителната си власт и стремежа за фалшифициране, и тяхната аудитория. Медийното образование е едно от малкото средства за защита в сферата на културата, което би могло да се справи с този разрыв“ (Masterman 2005).

Фалшивите новини са често срещан похват за постигане на определени цели. Те доказват, че влиянието на средствата за масова информация е огромно: „един от най-мощните примери за фалшиви новини, довели до масова паника, е радиопиесата на Хърбърт Уелс „Война на световите“, излъчена на 30 октомври 1938 г. по Си Би Ес. Актьорите създават илюзията, че марсианци нападат Земята и улиците на САЩ се изпълват с ужасени хора, което отнема доста време на властите да овладеят масовата психоза“ (Dimov & Ivanov 2020). Друг подобен пример е епизод от телевизионното предаване „Ку-Ку“ по Българската национална телевизия (1991 г.), в което се прави шега, пресъздавайки реалистично новина за авария в Атомната електроцентрала в Козлодуй. Множество зрители са били уплашени, приемайки шегата за реална новина, което доказва каква власт имат съвременните медии върху хората. Според квалификацията на Европейската комисия⁴⁾ подвеждащите, или т.нар. *фалшиви* новини имат за цел: 1. политическа пропаганда; 2. сензация; 3. продажба (чрез спонсорирано съдържание); 4. шега; 5. поражение на страх; 6. заблуда; 7. конспирация; 8. псевдонаука; 9. подвеждащо мнение; 10. фалшификация. Разпознаването и разграничаването от фалшивите новини би могло да се осъществи, след като бъдат проучени техните основни характерис-

тики: как изглеждат, на какво разчитат, какви инструменти използват; както и с развиване на компетенции у аудиторията, които да им помогнат при тяхното разпознаване – когнитивна, емоционална, социална, дигитална и др.

Цели на медийното образование

„Ученето чрез практика е важно средство за придобиване на знания в XXI век и учениците трябва да бъдат насърчавани да го изследват в дълбочина и на едно по-смислено ниво“ (Chang 2009).

Става въпрос за създаване, развитие и поддържане на цялостен образователен контекст, изграден върху нуждите и интересите на обучаемите, в чиито рамки се позиционира самата система за овладяване на света чрез педагогическа намеса. А за да се осъществи полезен комуникационен процес в обучението, без доминиране на нито една от страните (учител и ученици), трябва да бъдат налице следните условия: разбиране на познанието като средство за положителна промяна, както и обучение, което да ни научи как може да се постигне това (Danov 2011). Ролята на учителя тук е съществена, тъй като овластяването на учениците и координирането зависят от персоналните му качества и харизма. Предпоставка за наличието на толерантност и при медийното образование е „подходящата образователна среда, съдействаща и улесняваща учебния процес, отговаряща на стила на комуникация на участниците и налагаща усещането, че са равнопоставени“ (Danov 2011). За постигането на желаните резултати от педагогическото взаимодействие в учебна среда ключов момент е създаването на подходящи условия за комуникация и толерантно приемане. Само на този фон може да се осъществи оптимално усвояване на познания, както и да се развие необходимата комуникативна компетентност на учениците.

Съвременното медийно образование има за цел да провокира любопитството на обучаемите по отношение на всичко, което се случва около тях, в това число заобикаляща среда, начин на живот и мислене, включване в процеса на вземане на решения, себепознание – т.е. чрез дигиталната комуникация да се научат да наблюдават своите чувства и мисли, да опознаят механизма на формиране на определени заключения, да открият собственото си поле на изява. „Медийното образование предоставя методология за провеждане на часове въз основа на проблематични, евристични, игрови и други продуктивни форми на обучение, които развиват индивидуалността на ученика и независимостта на неговото мислене, стимулирайки способностите му чрез пряко участие в творческа дейност, възприятие, интерпретация и анализ на структурата на медийния текст, и усвояване на знания по медийна култура“ (Fedorov 2004).

„Друг важен момент в развитието на политиките на медийното образование е процесът на евроинтеграция на България, в който съществена роля играе адаптацията на българската образователна система към утвърдени международни стандарти, широко разпространени в Европейския съюз, където добре информирани-

те и политически зрели граждани представляват основата на едно плуралистично общество“ (Peycheva 2014).

Новите медийни реалности

По данни на българския статистически институт⁵⁾ 78,9% от домакинствата ползват интернет, отчетено в края на 2020 г. Все повече млади хора общуват през екрана на компютъра, мобилния телефон и таблета, прекарвайки голяма част от времето си във виртуални пространства, където „развиват нещо, което психолозите наричат „множество личности“ – краткотрайни фрагментирани форми на съзнание, всяка от които се ползва за справяне с онзи виртуален свят, в който човекът пребивава в определен момент от времето“ (Alexieva 2014). Процесът на смяна на ролите не е извън контекста и на традиционните форми на общуване. Самото конвенционално общуване учи подрастващите как да сменят социалните си роли, така че да запазят своята индивидуалност и същевременно да обогатят личностното си развитие, разширявайки полето си на изява.

Процесът на глобализация, опосредстван от световната мрежа, обхваща все повече сфери от обществения живот, част от които само довчера беше немислимо да получат мащабна реализация в онлайн пространството – изкуство, култура, политика, образование и наука, което промени значително техния облик.

Интернет, като ключово звено сред съвременните средства за комуникация, влияе не само върху различните практики за общуване, но и върху самата същност на обучението, т.е. върху цялостната реализация на комуникационния процес. Нещо повече, всеки опит за анализ на промените в технологиите на общуване е жизненоважен за нашето разбиране относно начина, по който протича компютърната комуникация в различните социални среди, както и нейните възможности да бъде използвана в образователния процес (Danov 2011).

Медийната грамотност се приема като ключова компетентност за участие в днешния глобален свят. Правото на свободно изразяване е едно от най-важните постижения на демократичните общества. Критичното осмисляне на медийната действителност и създаването на такава от гражданите може да се постигне чрез адекватно медийно образование, което да се провежда в рамките на задължителното (Peycheva 2014).

Предизвикателствата пред дигиталното общество на XXI век

Излизането от зоната на комфорт е трудно в началото, хаотично в средата и великолепно в края, защото ни извежда до изцяло нов свят.

Маной Арора

Новата медийна среда крие също така опасност от манипулация. Затова е важно децата и учениците да бъдат наясно с технологичните промени и да се

научат да боравят с потока от информация (Alexieva 2014). Съществена част от адаптирането на образователната ни система е изграждането на умения у подрастващите за компетентно и творческо използване на медиите и медийните продукти.

Пандемията *Ковид-19* стана причина за значими промени в Закона за предучилищното и училищното образование⁶⁾ през 2020 г.: включване на дистанционната форма на обучение в електронна среда при извънредни и непредвидени обстоятелства, като учениците в неравностойно положение имат възможността да продължат да се обучават от разстояние и след нейното приключване. Съществен иновативен елемент по отношение на организацията, свързана с подобряване на качеството и повишаване на резултатите от обучението, е, че се допуска съчетаване на присъствено и онлайн обучение (в съотношение 80:20) по всички предмети и през цялата учебна година. Тези малко закъснели промени в Закона са важна стъпка към реформирането на образователната система.

Използването на новите технологии в процеса на учене и преподаване подпомага създаването на положителни нагласи у учениците. Дигитализацията оптимизира цялостната образователна среда (Danov 2011). Неточна е презумпцията, че след като се раждат и живеят в изключително концентрирана медийна среда, съвременните деца придобиват естествено необходимите умения и знания за безопасно, полезно и креативно взаимодействие с нея. Медийната учебна среда поставя въпроси, търси отговори, предполага активно отношение на учениците към поднасяната информация. Това е процес, който може да се реализира само чрез системно медийно образование. Най-голямото предизвикателство е да се направи първата стъпка към излизането от „зоната на комфорт“ и да се отговори на нуждите на учениците и тяхната подготовка за социална, професионална и личностна реализация.

Медийна култура

Взаимодействието с медиите ражда своеобразната нова култура, „форматирана“ от техническите нововъведения. В този нов контекст средствата за масова комуникация допълват традиционната форма на съществуване на изкуството. Тяхното разнообразие и мултифункционалност ги превръщат в определена социална система, която децата овладяват технически и навлизат в сферата на човешките взаимовръзки (Angelov 2016).

Формирането на медийна култура още в училище е важен елемент от изграждането на медийната компетентност, тъй като на изхода на образователната институция младите хора ще знаят как функционира парламентарната демокрация, какво е разделението на властите, какви са обществените функции на медиите, кой кой е в медийната среда (включително и отношенията между медии, бизнес и политика) (Alexieva 2014).

Медийната доминанта

Силата на медиите нараства прогресивно, тъй като пред тях се разкрива нова пазарна ниша, която успешно превземат, а именно онлайн образованието във формата на игри, сайтове с уроци, платформи за преподаване и др. Безспорно новите средства на медийното образование са много по-атрактивни за учениците от традиционните, но за съжаление, и все по-далечни за общообразователната система в България.

Определящ фактор за тоталното доминиране на дигиталните технологии и социалните мрежи е двустранната комуникация: не само медиите изпращат съобщения до потребителите, но и потребителите изпращат съобщения до медиите. Отделната личност има възможността да осъществява мигновена комуникация с огромен брой потребители, да споделя идеи, концепции и продукти, оказвайки влияние върху всички обществени сфери, както и върху пазара на продукти и услуги (Danov 2020).

От 2000 г. има изследвания за т.нар. „дигитално разделение“ (digital divide), или новото социално неравенство в световните общества, което се наблюдава и у нас. В началото то се определя на базата на различия в достъп до технологиите и интернет⁷⁾ (Mihaylova 2020), но с течение на времето акцентът се измества към възможностите за боравене с технологиите, както и положителната психологическа нагласа за тяхното приложение в учебния процес, особено от страна на преподаватели и родители.

Все още в образованието преобладава практическият подход, предполагащ обучение с медийни средства (мултимедии и интерактивни медии), и доста рядко се засяга проблемът с интерпретацията на медийното съдържание, което е една от причините за липсата на цялостна система за разбиране на медиите и тяхното практическо приложение (Danov 2020).

Възможността учениците да използват медиите в процеса на обучение не само у дома, но и в училище, ще подпомогне изключително много онези от тях, които не разполагат с подходящ технически ресурс и/или компетентни близки, за да им помагат. Мястото, където децата следва да придобият необходимите знания и умения по медийна и дигитална грамотност, е училището. Там те могат да дискутират със своите съученици, да експериментират и прилагат наученото, т.е. да преминат през целия процес, описан от изследователката Соня Ливингстоун: достъп, анализ, оценяване и създаване, който може да бъде адаптиран към всички възрастови групи и медийни среди.

Заклучение

Създаването на цялостна система на обучение от предучилищна възраст през гимназиалния курс до университета е от ключово значение за медийното образование. Разбирането на важноста на този вид обучение, както и адекватното му прилагане от страна на педагози, родители, образователни и културни институ-

ции ще разшири полето на полезност на цялата образователна рамка. Преодоляването на страха от новите технологии и тяхното приемане като неотменна част от образователния процес следва да бъде основано не на спорадични решения, а на дългосрочна стратегия. Необходими са действия в посока създаване на ясен законов регламент, подготовка на учителите, осигуряване на необходимата материална база и интернет достъп, както и на подходящо учебно пространство и актуални учебни материали.

Съвременните медии промениха тотално облика на обществото, комуникацията, културата, дори ежедневните ни дейности. Целта на образователната система е да се приложат на практика всички предимства, които медийното образование предлага. Възползването от новостите, съпътстващи това образование, изисква качествено различен подход, компетентност, творческо отношение, конкретни технически познания и разбиране динамиката на процесите на съвременната виртуална действителност. Във времето, в което живеем, подложени на непрекъснат и увеличаващ се информационен поток, както и на технологични средства, познаването и компетентното боравене с тези ресурси е от ключово значение за обществото: както за развитието на личността, така и за здравето му във всички аспекти, тъй като „да си добре приспособен към болно общество, не е признак за добро здраве“ (Джиду Кришнамурти).

БЕЛЕЖКИ

1. Регистър на висшите училища. МОН [сайт]. Достъпен на адрес: <http://rvu.mon.bg> (16.02.2021).
2. Резолюция на Европейския парламент от 16 декември 2008 г. относно медийната грамотност в дигиталния свят (2008/2129(INI) (2010/C 45 E/02). Официален вестник на Европейския съюз, СЕ 45/9. Достъпна на адрес: <https://bit.ly/2Zp1EjG> към (16.02.2021).
3. Рачева, М., 2015. Медийната грамотност на 6 – 7-годишните деца в процеса на педагогическо взаимодействие в подготвителна група/клас. Автореферат на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „Доктор“. СУ „Св. Кл. Охридски“. Достъпен на адрес: <https://bit.ly/2Zs9Uzr> (16.02.2021).
4. EAVI. Media Literacy for Citizenship [site]. <https://eavi.eu/beyond-fake-news-10-types-misleading-info/> (08.04.2021)
5. Достъп на домакинствата до интернет към 11.12.2020 г. по райони и видове връзки. НСИ [сайт]. Достъпно на адрес: <https://bit.ly/3tsbi22> (16.03.2021)
6. Закон за изменение и допълнение на Закона за предучилищното и училищното образование. Държавен вестник, бр. 82 от 18.09.20 г. Достъпен на адрес: <https://bit.ly/3ppDPmw> (16.02.2021).

7. Михайлова, К., 2020. Баланс в образованието: традиционно + онлайн образование. [Интервю]. БНТ 2. Рецепта за култура, 26.09.2020. Достъпно на адрес: <https://bit.ly/3ap4FXJ> (16.02.2021).

ЛИТЕРАТУРА

- Алексиева, М., 2014. Релацията „Медийна култура – медийно образование – медийна грамотност“. *Съвременна хуманитаристика*. № 1, с. 5 – 18. Бургаски свободен университет.
- Ангелов, Б., 2016. *Медийна и комуникативна компетентност. Основи на медийната педагогика*. София: Св. Климент Охридски.
- Библер, В. С., 1991. *От наукоучения — к логике культуры. Два философских введения в двадцать первый век*. Москва: Полизадат.
- Данов, Д., 2011. *Педагогика на ефективната комуникация. Новите технологии като алтернатива на традиционното обучение*. София: Полис.
- Данов, Д., 2020. *Медийна грамотност: Преосмисляне на опита*. София: Св. Климент Охридски.
- Димов, П. & Иванов, Е., 2020. *Фалшивите новини: Разпознаване на фалшивите новини и дезинформацията в съвременната хибридна сигурност*. София: Георги Стойков Раковски.
- Резюме на научно-практическа конференция „Децата и медиите“, организирана от СУ „Св. Климент Охридски“ и Държавната агенция за закрила на детето (2017). Достъпно на адрес: shorturl.at/qzL07 (16.02.2021)
- Федоров, А. В. (2004) *Медиаобразование и медиаграмотность: Учебное пособие для вузов*. Таганорг: Кучма.
- Buckingham, D., 2007. *Media education: literacy, learning and contemporary Culture*. UK: Polity Press
- Cheung, Chi-Kim (ed.). (2009). *Media education across four Asian societies*. Available at: <https://bit.ly/3ln2vM2>
- Livingstone, S., 2005. *Media Literacy and the Challenge of New Information and Communication Technologies*. Routledge.
- Masterman, L., 2005. *Teaching the Media*. London: Routledge Taylor&Francis Group.

REFERENCES

- Aleksieva, M. 2014. Relatsiyata „Mediyna kultura – mediyno obrazovanie – mediyna gramotnost“. *Savremenna humanitaristika*. №1, 5 – 18 Burgaski svobodnen universitet.
- Angelov, B., 2016. *Mediyna i komunikativna kompetentnost. Osnovi na mediynata pedagogika*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.

- Bibler, V. S., 1991. *From science teaching to the logic of culture. Two philosophical introductions to the twenty-first century*. Moscow: Polizdat.
- Danov, D. 2011. *Pedagogika na efektivnata komunikatsia. Novite tehnologii kato alternativa na traditsionното obuchenie*. Sofia: Polis.
- Danov, D. 2020. *Mediyna gramotnost: Preosmislyane na opita*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- Dimov, P. & Ivanov E., 2020. *Falshivite novini: Razpoznnavane na falshivite novini i dezinformatsiyata v savremennata hibridna sigurnost*. Sofia: Georgi Stoykov Rakovski.
- Rezyume na Nauchno-prakticheska konferentsia „Detsata i mediite“, organizirana ot SU „Sv. Kliment Ohridski“ i Darzhavnata agentsia za zakrila na deteto (2017). Available here: shorturl.at/qzL07
- Fedorov, A. 2004. *Media Education and Media Literacy*. Taganrog.
- Buckingham, D., 2007. *Media education: literacy, learning and contemporary Culture*. UK: Polity Press
- Cheung, Chi-Kim (ed.). (2009). *Media education across four Asian societies*. Available at: <https://bit.ly/3ln2vM2>
- Livingstone, S., 2005. *Media Literacy and the Challenge of New Information and Communication Technologies*. Routledge.
- Masterman, L., 2005. *Teaching the Media*. London: Routledge Taylor&Francis Group.

ASPECTS OF MEDIA EDUCATION IN BULGARIA

Abstract. The paper considers media education and its importance for the Bulgarian education system. It presents some aspects in the practical application of the scientific discipline *Media Pedagogy*, as well as the communication process, on which it is implemented. The thesis outlines some main goals, perspectives, and challenges in the context of the digital society, and the development of media culture. Media education promises to become an important factor in the creation of new forms of teaching and communication within and outside the educational system in the XXI century.

Keywords: media pedagogy; media literacy; media education; digital literacy

✉ **Ms. Katya Stoyanova**

ORCID iD: 0000-0003-3247-860X

Faculty of Educational Studies and the Arts

University of Sofia

1504 Sofia, Bulgaria

E- mail: kdstoyanov@uni-sofia.bg